

11. Fiol, C. M., & Lyles, M. A. (1985). Organizational learning. *Academy of Management Review*, 10, 803–813 (in Ehgl.)
12. Harrington, J. B. (2000). Organizational learning: A theoretical overview and case study. Unpublished Doctor of Education thesis, Boston University, Boston (in Ehgl.)
13. Nonaka, I., & Takeuchi, H. (1995). *The knowledge creating company: How Japanese companies create the dynamics of innovation*. New York: Oxford University Press (in Ehgl.)
14. Argyris, C., & Schon, D. (1978). *Organizational learning: A theory of action perspective*. Reading, Mass.: Addison-Wesley (in Ehgl.)
15. Meyer, M. (1993). *Fast cycle time: How to align purpose, strategy, and structure for speed*. New York: Free Press (in Ehgl.)
16. Kolb, D. A. (1984). *Experiential learning: Experience as the source of learning and development*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall (in Ehgl.)

Abstract. *Lytovchenko I. M. Learning in organizations as tool of their strategic development.*

Introduction. *Learning in organizations has become an instrument of adaptation to rapid and unpredictable changes inherent in modern business world. Human resources and their ability to learn are perceived as key factor of growth and success of organizations. Therefore the phenomenon of organizational learning for over a century has been the subject of interdisciplinary research of many scholars and practitioners in various fields of science and economy.*

The purpose of our article is to define the characteristics of learning in organizations as tool of their strategic development.

Results. *It was found that the scientific and business literature that explores learning in organizations is divided into two main streams which study the organizational learning and the learning organization. The research in organizational learning is aimed at building the theoretical framework of the learning process in organizations and the research of the learning organization helps to implement the theoretical knowledge in corporate practice. The organizational learning is perceived as a process that takes place at individual, groups and organizational levels. It is based on institutional experience and knowledge accumulated in the organization and aims to ensure its strategic development.*

Conclusion. *The main features of organizational learning are: integration in the strategic development of the organization; shared nature revealed through various forms of group work; reliance on experience and reflection; practical orientation and translation of new knowledge into new behavior; storing knowledge in the institutional memory and sharing it through learning activities, corporate policy, technical documentation, corporate learning resources etc.*

Key words: *adaptation to change; Human resources; knowledge; organizational learning; learning organization; learning process; group; individual.*

*Одержано редакцією 22.11.2016
Прийнято до публікації 06.12.2016*

УДК 613(09)

ЛЮЛЬЧЕНКО В'ячеслав Григорович,
аспірант Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини, Україна

ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ШКІЛЬНОЇ ГІГІЄНИ В XVIII–XIX ст.

Анотація. *Висвітлено проблеми, які сприяють формуванню шкільної гігієни. Увагу зосереджено на основних поглядах науковців, педагогів, гігієністів та ін., що дає можливість відокремити шкільну гігієну від загальної гігієни. Наголошено на проблемі виникнення хвороб під час навчального процесу, що створює загрозу здоровому розвитку дитини.*

Ключові слова: *гігієна; шкільна гігієна; здоров'я; проблеми шкільної гігієни; розвиток; дитина; навчальний процес; адаптація; готовність до навчання.*

Постановка проблеми. Дослідження останніх років констатують різке погіршення стану здоров'я населення України. Це пов'язується, насамперед, із

збільшенням смертності, спадом народжуваності, загостренням бідності. Ще однією проблемою є те, що значна частина населення країни перебуває у стані хронічного стресу, який особливо гостро відбивається на здоров'ї дитячої популяції.

Зазначена тенденція погіршення стану здоров'я школярів набуває стійкого характеру, спостерігається несприятлива динаміка основних показників здоров'я учнів за роками їх навчання у школі (Г. Даниленко, 2007 р.). Так, за даними досліджень (Н. Янко, 2002 р.), за останнє десятиліття здоровими можна вважати лише від 5 до 25 % школярів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових досліджень засвідчує, що близько 60 % першокласників мають функціональні порушення, 21,4 % – відставання біологічного віку від паспортного на 2 роки, а 45 % дітей нейропсихологічно не готові до навчання та освоєння програми. Низький рівень здоров'я дітей негативно позначається на процесі їхньої адаптації до шкільних навантажень, стає причиною подальшого погіршення здоров'я й поганої успішності (О. Дудіна, Р. Моїсеєнко, 2009 р.; Г. Заїкіна, 2010 р.; А. Терещенко, 2014 р.).

Після початкової школи кожен третій учень має порушення постави. До шостого класу в 80 % дітей виникає розлад нервової системи, до закінчення школи в кожного третього школяра проявляється хронічна патологія, половина дітей мають проблеми зору, захворювання опорно-рухового апарату, а 30–40% – страждають серцево-судинними захворюваннями, відхиленням фізичного і психічного здоров'я, що є результатом навчального перенавантаження школярів і порушень гігієнічних вимог (О. Макарова, 2005 р.; С. Няньковський, І. Пасечнюк, М. Чикайло, М. Яцула, 2012 р.).

Прийнято вважати, що питаннями здоров'я опікується медицина. Однак, сама по собі медицина розв'язати проблему збереження й зміцнення здоров'я сучасної людини не у змозі. Система охорони здоров'я, за визнанням самих учених-медиків, заснована на паталогоцентристській парадигмі. Зусилля лікарів сконцентровані на хворобах, а не на здоров'ї. Разом із тим, медичною й біологічною наукою за минулі десятиліття накопичено багато матеріалу з оцінювання впливу навчання на здоров'я дітей (М. Антропова, Д. Бекарюков, С. Гозак, А. Доброславина, В. Карасьова, І. Калініченко, Н. Малачкова, М. Редчіц, З. Суслик, Г. Сальникова, Г. Хлопин, О. Юрчишин, А. Якобія), який вимагає не стільки медичного, скільки педагогічного осмислення. Викладене вказує на актуальність окресленої проблеми, її теоретичне і практичне значення.

Дослідження різних аспектів шкільної гігієни порушують у працях О. Юрчишин («Адаптація дітей молодшого шкільного віку до навчальних навантажень в йододефіцитному регіоні», 2013 р.), В. Шмаргун («Психолого-педагогічна корекція затримки психічного розвитку дітей молодшого шкільного віку», 2000 р.), Н. Малачкова («Гігієнічні принципи корекції зрушень у функціональному стані органа зору у підлітків 14–16 років в умовах сучасних інформаційних навантажень», 2007 р.), та ін. Цими вченими встановлено вплив навчального процесу в школі на стан здоров'я учнів різного віку та узагальнено результати досліджень такого негативного впливу. Згадані автори торкаються також питань щодо попередження захворювань серед учасників навчально-виховного процесу.

Мета статті – висвітлити передумови формування шкільної гігієни як окремої галузі та показати її роль у збереженні здоров'я учнів.

Виклад основного матеріалу. У нинішньому розумінні гігієна – це самостійна фундаментальна медична наука, що вивчає дію різноманітних чинників навколишнього середовища і соціальної діяльності на організм людини, розробляє заходи, що спрямовані на запобігання захворювань, збереження здоров'я й продовження життя. Об'єктом вивчення гігієни є людина. Предметом дослідження є організм людини в його безперервному і нерозривному зв'язку з навколишнім середовищем. Метою гігієнічної науки є вивчення особливостей навколишнього середовища, розроблення гігієнічних

нормативів, вимог і профілактичних заходів, реалізація яких забезпечить оптимальні умови життя й праці людини, знизить захворюваність і смертність, підвищить їхню продуктивність і збільшить час життя.

Для реалізації поставленої мети гігієнічна наука ставить і вирішує ряд завдань із вивчення чинників навколишнього середовища, дослідження їх впливу на організм людини, розроблення кількісних нормативів, регламентів, профілактичних заходів, що спрямовані на попередження негативного впливу цих чинників на організм людини. Гігієна є фундаментальною медичною наукою й тісно пов'язана з усіма як теоретичними, так і клінічними напрямками медицини. Правильна діагностика, лікування й профілактика захворювань, що пов'язані з впливом чинників навколишнього середовища, вимагають від практичного лікаря знань основ гігієнічної діагностики і клінічної картини відомих екологічно-обумовлених захворювань. За наявності симптомів, синдромів, що дозволяють запідозрити вплив чинників навколишнього середовища, лікар у процесі збирання анамнезу повинен звернути увагу на всі можливі чинники ризику, наприклад, контакти зі шкідливими чинниками (серед яких – хімічні речовини, іонізуюче випромінювання, шум, вібрація, перепади температур), як у виробничих умовах, так і в побуті (розташовані поблизу шкідливих підприємств будинки, якість питної води, стан здоров'я осіб, які проживають в одній квартирі, оздоблення квартири, наявність домашніх тварин) [1, с. 98].

Зазначимо, що гігієна виникла в далекому минулому з накопиченням у народній медицині звичаїв, навичок, які допомагали народностям вижити в умовах несприятливого впливу навколишнього середовища.

В античній Греції й Стародавньому Римі гігієнічні знання отримують розвиток, особливо в період розквіту культури, матеріалістичних поглядів давньогрецьких філософів – Аристотеля, Демокрита та ін., які вказують на динамічний зв'язок здоров'я людини і довкілля. Демокриту належить відомий вислів про те, що хворобу легше попередити, ніж лікувати.

У цей період виникають і перші медичні праці, які впродовж тривалого часу впливають на становлення профілактичного мислення в медицині. Це – видатні праці геніального лікаря – мислителя Гіппократа: трактати «Про повітря, води і місцевості», «Про здоровий спосіб життя», у яких містяться судження про зв'язок здоров'я людини з чинниками довкілля, засновані не на релігійних або адміністративних приписах, а на основі спеціальних медичних спостережень і узагальнень. У Стародавній Греції була широко поширеною система гігієнічних заходів, у яких велика увага приділяється фізичній культурі, особистій гігієні, здоровому способу життя. У цей період особлива увага надається проведенню санітарного нагляду за якістю продажу харчових продуктів, напоїв, розміщенням і будівництвом будівель. У містах споруджуються водопроводи, будуються каналізаційні системи.

У Стародавньому Римі вперше було створено санітарно-технічні споруди і здійснено заходи щодо громадської санітарії. І нині знамениті римські водопроводи і каналізаційні споруди, що побудовані в 600-ті роки до н.е., вражають увагу як своїм масштабом, так і інженерним мистецтвом. Водопроводи (їх було понад 30) забезпечують на той час подачу в місто питної гірської води близько 500 – 600 літрів на людину. Стічні води міста збираються у великий каналізаційний колектор шириною в 4 м і висотою в 5 м, а потім спускалися в ріку Тибр.

У період до XV століття н.е. (Середні віки) центр медичної науки переміщується до країн Сходу, де одним із видатних просвітителів був Авіценна (980–1037 рр. н.е.). У його п'ятитомному «Каноні лікарської науки» багато глав присвячено гігієні: «Про добре повітря», «Про якість води», «Про збереження здоров'я». Авіценна вважає, що навколишнє природне середовище, кліматичні особливості, стан повітря, харчування, особиста гігієна, виховання і догляд за дитиною – складники здоров'я. Його геніальний

здогад про можливість поширення деяких хвороб через повітря і воду реалізується рекомендацією постійно провітрювати житло, пити кип'ячену або фільтровану воду. У 1779 р. виходить перша ґрунтовна шеститомна праця, що присвячена питанням громадської гігієни П. Франка (1745–1821 pp.) «Системи всезагальної медичної поліції» («System einer vollständigen medicinischen Polizey»), а в 1796 р. – «Макробіотика або Мистецтво продовження людського життя» Х. Гуфеланда, що стосується питань особистої гігієни. У цих двох книгах підводиться підсумок результатів емпіричного, споглядального періоду розвитку гігієни, що заснований на життєвому досвіді.

Головні інтереси медицини в XVIII – XIX ст. були зосереджені на боротьбі з епідемічними хворобами, які забирають велику кількість життів і послаблюють військову міць держав. Розвиток капіталізму, у зв'язку з упровадженням машинного виробництва, приводить у кінці XVIII – початку XIX ст. до різкої інтенсифікації праці, високого травматизму і масових професійних хвороб. Промислові підприємства своїми викидами забруднюють повітря, водойми, ґрунти.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства виникає об'єктивна необхідність у формуванні в людини відповідального ставлення до свого організму в соціоприродному середовищі її проживання. На кожному етапі розвитку людину потрібно зосереджувати на збереженні здоров'я. Цю роботу слід розпочинати з формування гігієнічної освіти ще з перших років життя дитини. Тому дошкільні і загальноосвітні навчальні заклади, які забезпечують підготовку до школи та надають обов'язкову базову освіту, мають першочерговим завданням формування вмінь здорового способу життя кожної особистості.

Більшість дошкільних і загальноосвітніх закладів зорієнтовані на формування в дітей простого інтересу до збереженню здоров'я в реальних умовах життя. Учені, медики і педагоги постійно працюють над питанням пошуку ефективних психолого-педагогічних умов і засобів з підвищення гігієнічної освіти учасників навчально-виховного процесу шляхом аналізу попередніх здобутків і впровадження нових досягнень науки в галузі гігієни.

Сформована сучасна гігієна включає в себе ряд таких самостійних профільних галузей, як гігієна праці, комунальна гігієна, гігієна дітей і підлітків (шкільна гігієна), гігієна харчування, радіаційна і військова гігієна. Для нашого дослідження є цінною шкільна гігієна як один із профілів гігієни, що використовується під час навчально-виховного процесу та формує певну систему збереження здоров'я дітей. Метою шкільної гігієни виступає гармонійний духовний і тілесний розвиток дітей у школі.

Зауважимо, що процес формування шкільної гігієни як окремої галузі був складним і тернистим. Проблеми, що зумовлюють появу шкільної гігієни, виникли давно, але у зв'язку з низьким рівнем медицини, педагогіки і техніки було майже не можливо точно з'ясувати вплив навколишнього середовища на тіло людини.

Однією з таких проблем була перевтома учасників начального процесу. Проблема започаткувала обговорення на території Німеччини в 20-х роках XIX століття. Цьому посприяла стаття лікаря Г. Лоринзера «Въ защиту здоровья въ школахъ», що надрукована в 1836 році. На думку автора, навчальний процес у школах і гімназіях викликає різні чинники, що негативно впливають на здоров'я учня. Тому він виступає з позицією зменшити кількість годин шкільних занять і переглянути перелік шкільних предметів.

Така позиція Г. Лоринзера мала як своїх прибічників, так і опонентів, які, у свою чергу, дотримуються думки, що погіршення здоров'я й виникнення захворюваності в учнів пов'язані не з навчальним процесом, а з незадовільними педагогічними і гігієнічними умовами перебування учнів в їхніх сім'ях [5, с. 196].

Під час формування шкільної гігієни важливу роль відіграє проблема особливостей шкільної парти. Справді, проблема пов'язана з виникненням хвороб зору,

порушень постави та ін. Розв'язання її полягає в дослідженні положень тіла учнів при сидінні за рахунок удосконалення наявних або розроблення нових конструкцій учнівської парти. Цю проблему висвітлено у праці лікаря Г. Фарнера «Дитина і шкільний стіл» («Das Kind und der Schultisch»), що надрукована в 1865 р. Автор розробляє конструкцію парти, де передбачено з'єднання між собою стола і лавки. У 60–70-х роках XIX ст. російський земський діяч М. Корф (1834–1883 рр.) стає автором розроблення малобюджетного варіанта парти для сільської школи. Проблему не оминув і відомий російсько-швейцарський гігієніст Ф. Ерісман (1842–1915 рр.), яким розроблено індивідуальну парту для одного учня в 1870 р. Та в 1887 р. учитель з Уралу П. Коротков (1843–1907 рр.) конструює двомісну парту для масового виробництва [9, с. 5].

У своїй праці «Очерки школьной гигиены» (1886 р.) М. Галанін показує низку проблем, що пов'язані з самими педагогами. Зокрема, констатує той факт, що педагоги, маючи справу ще з нерозвинутим організмом дитини, ігнорують його фізичний розвиток, натомість спрямовують усю енергію на розвиток розумових і моральних якостей учня. Учителі не беруть до уваги такі чинники, як недостатня вентиляція класних кімнат, розлад харчування, нераціональне освітлення, недосконала конструкція шкільних столів, малий шрифт підручників і велике розумове навантаження, що приводить до певних негативних фізичних змін в організмі дитини. У результаті в дітей після закінчення школи констатують хворобливі стани, каліцтва і знесилення [6, с. 1].

Крім вищесказаного, варто зазначити, що вагомий внесок у профілактику захворювань і розвиток шкільної гігієни здійснюють також педіатри. Адже педіатри не тільки лікують захворювання, але й дають поради з догляду і виховання дітей.

Один із перших вітчизняних педіатрів XIX ст. професор С. Хотовицький (1796–1885 рр.) визначає гігієну дитинства як науку, що включає в себе вивчення особливостей дитячого організму. Він перший читає систематичні курси педіатрії, докладно викладає анатомо-фізіологічні особливості дітей усіх періодів дитячого віку і їхні захворювання, включаючи гострі дитячі інфекції.

Послідовником професора С. Хотовицького і яскравим представником профілактичної педіатрії був М. Тольський (1832–1891 рр.) – професор першої клініки дитячих хвороб Московського університету. У своїй діяльності він приділяє велику увагу саме гігієні шкільного віку. У 1869 р. на II-му з'їзді природознавців він виступає із доповіддю «О значении гигиены в общественной жизни и в особенности в применении ее к нашим учебным заведениям». У цій доповіді М. Тольський піддає різкій критиці діяльність лікарів, вихователів і завідувачів навчальних закладів за те, що вони дуже мало уваги звертають на гігієнічні умови життя учасників навчального процесу [2, с. 84].

Також ряду інших фундаменталістів належить вагомий внесок у розвиток шкільної гігієни, зокрема, лікарям-гігієністам О. Віреніусу, В. Гориневському, О. Доброславіну, Ф. Ерісману, лікарям-педіатрам М. Філатову, Н. Бистрову, К. Раухфусу, М. Гундобіну, педагогам К. Ушинському, П. Лесгафту, П. Каптереву, В. Вахтерову. Особливо вагомі праці професора Ф. Ерісмана, який вважається основоположником вітчизняної шкільної гігієни. Ф. Ерісман (1842–1915 рр.) наголошує, що в наукових дослідженнях критерії для оцінювання зовнішнього середовища вибирають, виходячи з їх впливу на організм людини, «... явища навколишнього середовища цікавлять гігієніста лише настільки, наскільки вони можуть відбиватися на здоров'ї людини» [3, с. 161].

Варто згадати ще одну відому постать – О. Доброславіна (1842–1889 рр.), більшість праць якого присвячені військовій гігієні, але окремі торкаються шкільної гігієни. Ним затверджено схеми для опису санітарно-гігієнічного стану шкіл, розроблено гігієнічний режим у школах і типові плани будівництва сільських шкіл, проекти дитячої лікувальної колонії. З 1877 р. О. Доброславін бере участь у засіданнях Петербурзької

санітарної комісії з затвердження планів сільських шкіл, майже в усіх засіданнях IV (Шкільно-гігієнічного) відділення Російського товариства охорони народного здоров'я, висвітлює ці питання на сторінках популярного журналу «Здоров'я» [4, с. 74].

У 1860 р. професором Київського університету Св. Володимира О. Вальтером (1818–1889 рр.) був заснований перший в Україні щотижневик наукового медичного часопису («Современная медицина»), який видається до 1880 р. У даному журналі друкуються статті з фізіології, гігієни, анатомії, про стан медичної освіти і науки та медичну допомогу. Цей медичний часопис дуже високо оцінює відомий професор медицини М. Мультановський (1895–1972 рр.) як «одне з кращих медичних видань того часу» [3, с. 108].

Для кращого дослідження й наукового обґрунтування результатів вивчення явищ впливу навколишнього середовища на людину, особливо того, що стосується навчального процесу, було відкрито кафедри гігієни. Першу кафедру гігієни в 1865 р. відкрито в Мюнхенському університеті. Кафедру гігієни було сформовано лікарем-гігієністом М. Петтенкоферм (1818–1901 рр.) та його учнями.

Відкриття першої кафедри гігієни в університетах царської Росії відбувається в Київському університеті св. Володимира. Ця кафедра гігієни юридично була заснована ще в 1865 р., але фактичне своє існування вона розпочала лише з вересня 1871 р. Організатором і керівником кафедри стає професор В. Суботін (1844–1898 рр.).

У цьому самому році було відкрито кафедру гігієни в Петербурзі, а з часом починають працювати кафедри гігієнічного профілю в університетах Харкова, Москви, Казані, Одеси та ін. міст [7, с. 385].

Вагомою подією початку ХХ століття було те, що при Міністерстві народної освіти в 1905 р. було організовано лікарсько-санітарну частину для контролю навчальних закладів. Також було видано «Інструкцію и наставления по врачебно-санитарной части учебных заведений», що стає фактично першою інструкцією, яка визначає умови навчання та обладнання навчальних закладів [8, с. 21].

За період із 1830 р. до 1917 р. відбувається ще багато подій, які мають певний вплив на вдосконалення наукових методів і способів для аналізу середовища перебування дитини у школі. Постійний розвиток науки і техніки дає можливість виявити небезпечні й шкідливі чинники шкільного середовища з метою попередження виникнення та прогресування хвороб, які пов'язані з навчальним процесом. Проте, незважаючи на досягнення високого рівня розвитку наук, постійні періодичні медичні огляди, що мають за мету контроль стану здоров'я школярів, виявляють той факт, що проблема здоров'я школярів залишається актуальною навіть у сучасному світі.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Вищевикладене дає підстави стверджувати, що проблеми, які виникають під час навчального процесу, стають поштовхом до появи шкільної гігієни як профілактичних заходів захворювань, що пов'язані з навчальним процесом. Дослідження передумов розвитку шкільної гігієни базується на ґрунтовній історіографічній базі, що дає можливість відстежити процес, який протікає складно. Проблема здоров'я учасників навчального процесу вимагає швидкого реагування зі сторони науковців, влади і взагалі освіти. Праці видатних науковців ХVIII – ХХ ст., що переймаються проблемами начального процесу, мали великий внесок у формування конкретних напрямів розвитку і постановку основних завдань шкільної гігієни.

Якщо проаналізувати і врахувати всі досягнення науки і техніки в галузі шкільної гігієни, не можна говорити про те, що вона має завершений вигляд. Стан шкільної гігієни постійно потрібно контролювати, доповнювати і видозмінювати залежно до змін вимог до життя, потреб суспільства й особливостей навчально-виховного процесу.

Проблеми шкільної гігієни, витоки яких сягають попередніх століть, актуальні й до нині. Учені, науковці, лікарі й педагоги активно досліджують вплив чинників навчального процесу на дитину і вдосконалюють або створюють нові методи зі збереження здоров'я дитини. Тому шкільна гігієна виконує роль контролера, що забезпечує гігієнічні норми, а саме: повноцінне харчування, дотримання оптимального режиму праці, освітлення, вентиляцію й розміщення приміщень, ін. параметри, які забезпечують навчальний процес. Такий контроль і заходи шкільної гігієни є певною запорукою майбутнього здорового покоління.

Список використаної літератури

1. Рыбкин В. Предмет и задачи гигиены : история возникновения и развития гигиены : (избранные лекции по общей гигиене) / В. Рыбкин // Астраханский вестник экологического образования. – 2011. – № 1. – С. 98–102.
2. Кучма В. Гигиена детей и подростков : учебник / В. Кучма. – Москва : ГЭОТАР-Медиа, 2008. – 480 с.
3. Плющ В. Медична преса в Україні / В. Плющ // Матеріали до історії української медицини. – Нью-Йорк ; Мюнхен, 1975. – Т. 1. – С. 161–174.
4. Кравцова Т. Практична діяльність представників реформаторської педагогіки, щодо вивчення дитини кінця XIX – початку XX століття / Т. Кравцова // Наукові записки [Кіровоградського державного пед. університету імені Володимира Винниченка]. Сер. «Педагогічні науки». – 2015. – Вип. 140. – С. 83–86.
5. Каптерев П. Новая русская педагогия, ее главнейшие идеи, направления и деятели / П. Каптерев. – Изд. 2-е, доп. – Санкт-Петербург : Земля, 1914. – 204 с.
6. Галанин М. И. Очерки школьной гигиены / сочинения М. И. Галанина. – Санкт-Петербург ; Москва : Изд. товарищества М. О. Вольф, 1886. – 180 с.
7. Бондарчук С. Медичний факультет Київського університету св. Володимира в другій половині XIX ст. : структуризація гігієнічного напрямку, людиновимірність наукових здобутків / С. Бондарчук // Наукові записки з української історії. – 2012. – Вип. 32. – С. 385–390.
8. Образование и здоровое развитие учащихся : материалы Всероссийского Форума с международным участием. Ч. 1. – Москва : Ключ С, 2005. – 368 с.
9. Сидоров С. В. Школьная парта [Электронный ресурс] / С. В. Сидоров // История педагогики и образования. – Режим доступа: http://si-sv.com/publ/shkolnaja_parta/16-1-0-564.

References

1. Rybkin, V. (2011). Subject and problems of hygiene: history of formation and development of hygiene: (selected lectures on general hygiene). *Astrahanskyi vestnyk ekologicheskogo obrazovanyia (Astrakhan gazette of environmental education)*, 1, 98–102 (in Russ.)
2. Kuchma, V. (2008). *Hygiene of children and adolescents: Textbook*. Moscow: HEOTAR-Media (in Russ.)
3. Pliushch, V. (1975). *Medical press in Ukraine. Materials to the history of Ukrainian medicine*. – New-York; Munich, Vol. 1, 161–174 (in Russ.)
4. Kravtsova, T. (2015). *Practical activities of the representatives of the reformist pedagogy on studying child of the late XIX – early XX centuries*. Scientific notes [Kirovograd State Pedagogical University named after Volodymyr Vynnychenko]. Ser. «Pedagogical sciences», Issue. 140, 83–86 (in Ukr.)
5. Kapterev, P. (1914). *New Russian pedagogy, its main ideas, trends and figures*. – Issue, 2nd, additional. – Saint Petersburg: Earth (in Russ.)
6. Halanin, M. I. (1886). *Essays of school hygiene*. Sainkt-Peterburg; Moscow: Publication of the partnership M. O. Volf (in Russ.)
7. Bondarchuk, S. (2012). *Medical faculty of Kiev University of St. Volodymyr in the the second half of the nineteenth century: structurisation of the hygienic direction, manmeasurability of scientific achievements*. Scientific notes from the history of Ukrainian, publication 32, 385–390 (in Ukr.)
8. *Education and healthy development of students: Materials of All-Russian forum with international participation*. (2005). Part. 1. Moscow: Kluch_S (in Russ.)
9. Sidorov, S. V. *School desk*. History of pedagogy and education. Retrieved from http://si-sv.com/publ/shkolnaja_parta/16-1-0-564. (in Russ.)

Abstract. *Liulchenko V. H. Background of formation of the school hygiene in the XVIII-XIX centuries.*

Introduction. *The article covers the problems which led to the formation of school hygiene. The primary focus was on the basic standpoints of scholars, teachers, hygienists and others, making it possible to form school hygiene separately from the common hygiene. The main attention is paid to the problem of diseases contraction during the educational process which poses a threat of a healthy child development.*

Formulation of the problem. *Researches of the recent years stated the downfall of health status of Ukrainian citizens. First of all it is connected with the increasing of mortality, declining of fertility and incidence of poverty. Another problem is that a significant part of the population is in a state of chronic stress, which is affect in a particularly acute manner on the health of children's population.*

The abovementioned trend of deterioration in health of pupils has acquired the steady character; we can observe unfavorable dynamics of the basic indicators of pupils' health according to the years of their studying at school (H. Danylenko, 2007). Thus, according to the mentioned researches (N. Yanko, 2002) in the last decade only 5 – 25% of pupils can be considered as healthy children.

Purpose. *Describe a background of formation of the school hygiene as a separate branch and show its role in maintaining the health of pupils.*

Results. *Problems which were occurred during the learning process were the impetus for the formation of school hygiene as the preventive measures of diseases related to the educational process. Research of the preconditions for formation of school hygiene is based on thorough historiographical basis, which enables to track a difficult process. The problem of health of participants of the educational process required a rapid response by the scholars, government and education in general. Works of famous scholars of XVIII - XX centuries who researched the problems connected with the educational process made great contribution to the formation of the specific directions of the development and setting the main tasks of the school hygiene.*

If we analyze and take into account all the achievements of science and technology in the field of school hygiene, we can't say that its development is completed. It is important to monitor the state of school hygiene, to modify it according to the changes in requirements of life, social needs and characteristics of the educational process. The problems of school hygiene which have roots in the previous centuries remain relevant to this day. Scientists, scholars, doctors and teachers actively research the influence of factors of the educational process on a child and improve or create new methods of saving the children health.

Therefore, school hygiene performs the role of a controller, providing hygienic norms, such as adequate nutrition, maintaining an optimal working regime, lighting, ventilation and allocation facilities, other parameters that provide the educational process. Such control and measures of school hygiene is a key to the healthy future generation

Key words: *hygiene; School hygiene; health; school hygiene problems; розвиток; дитина; навчальний процес; адаптація; готовність до навчання.*

*Одержано редакцією 26.09.2016
Прийнято до публікації 04.10.2016*

УДК 371.134:613(07)

Малишева Леся Сергіївна,
здобувач Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини, Україна

СЕРЕДОВИЩЕ КОЛЕДЖУ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Анотація. *Розглянуто й уточнено сутність понять «середовище», «освітнє середовище». Автором на основі аналізу наукових поглядів щодо сутності категорії «середовище» констатовано, що для сучасної науки властива диференціація середовища на зовнішнє й внутрішнє, природнє і соціальнє. Акцентовано на вивченні питання організації освітнього середовища в межах здоров'язбережувального підходу, серед основних напрямів якого виокремлено розроблення різних педагогічних моделей здоров'язбереження особистості в освітньому процесі. Висвітлено характеристики освітнього середовища педагогічного*